

Opětovně, avšak z nových úhlů pohledu komentuje dosavadní vývoj na poli ochrany lidských práv jak na úrovni EU, tak i na úrovni Rady Evropy, potažmo Úmluvy o ochraně lidských práv a svobod. Rovněž nastiňuje i možné varianty a perspektivy vývoje v této oblasti se zmíněním velkého potenciálu unijního práva při zdokonalování mechanismů ochrany lidských práv, ale i jejich kladných i záporných znaků. Závěrem nezbyvá než plně přisvědčit autorčině poznámce, že hlavním výdobytkem ochrany lidských práv zůstanou vždy ta oprávnění, jichž se bude moci jednotlivec reálně dovolat u orgánů veřejné moci, což pro EU znamená značnou výzvu.

Závěrem nelze než doporučit, aby tato monografie *doc. Naděždy Šiškové* patřila nejen k základním zdrojům poznatků o kvalitě ochrany lidských práv pro studenty vysokých škol, ale aby se stala součástí knihoven všech praktikujících právníků v oblasti všech druhů práva. *Doc. Šišková*, která je mezinárodně uznávanou odbornicí v oblasti práva EU a práva Rady Evropy a která svou aktivní mezinárodní činností přispívá k setrvalé podpoře kvalitního rozvoje práva zarámovaného limity, jež tvoří ochrana práv jednotlivce, tak svou komplexní mnohaletou výzkumnou práci vtělila právě do této monografie a významně napomohla nám všem, kteří se danou matérií ve své vědecké činnosti zabýváme.

Monika Forejtová*

Cítím, tedy jsem (právník). Recenze knihy Shaw, Julia J. A. *Law and the Passions: Why Emotion Matters for Justice*. Routledge, 2021, 206 s.

„Zamýšlející se nad tím, jaké emoce právem prostupují, jak ovlivňují aktéry ve světě práva a co to vlastně znamená prožívat právo; poetický, napěchovaný hutnými odkazy na filozofii, kulturu a krásnou literaturu“ – tak by se dal shrnout ambiciózní interdisciplinární projekt *prof. Julie J. A. Shaw* z Montfortské univerzity, který má za cíl obohatit náš pohled na právo jako celek, ne jako na systém právních norem, který lze poznat pouze na základě racionálního uvažování, za pomoci rozumu, ale jako něco více – jako prožitek, něco, čím prostupuje a co neustále zabarvují city a emoce.¹

Prvně ale kontext. Dílo spadá do relativně mladého hnutí právo a emoce, jehož počátky lze zpozorovat na přelomu 21. století.² *Law and the Passions (Právo a vášně)* představuje další příspěvek, který prohlubuje naše poznání v tom, jak chápat v právu naše emoce a jak nám mohou poskytovat inspiraci pro právo a pro právní myšlení. Obecně do zkoumání

* Doc. JUDr. Monika Forejtová, Ph.D., Fakulta právnická Západočeské univerzity v Plzni. E-mail: forejtov@kup.zcu.cz. ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4366-5849>.

¹ Zde je třeba podotknout, že o obsahu a rozdílech pojmů emoce, city a vášně se stále vedou diskuse. Analýza této problematiky jde nad záměr této recenze; prozatím je tedy třeba se spokojit se zjednodušením, že se jedná o synonyma.

² Za prvotiny hnutí právo a emoce lze označit tato díla: BANDES, S. A. *The Passions of Law*. New York: New York University Press, 1999, PILDES, R. H. Conceptions of Value in Legal Thought. *Michigan Law Review*. 1992, Vol. 90, No. 6, s. 1520–1559, a POSNER, E. A. Law and the Emotions. *University of Chicago Law Occasional Paper*. 2001, No. 42, s. 1–36.

vlivu emocí v právu vstupuje celá řada oborů, ať už jde o filozofii, sociologii a psychologii emocí, neurovědy, antropologii, ale třeba i literární teorii.

Dílo postupně ilustruje, jak emoce ovlivnily vývoj právní doktríny, právní principy a celkový charakter práva. Autorka přesvědčivě argumentuje, že se chápání emocí v právu vyvinulo na základě intuitivně předpokládaných presumpcí o povaze lidí, na dichotomii mezi rozumem a emocemi. To je patrné i v českém právu.³ Jsou ale tyto presumpce správné? *Julia Shaw* říká, že nejsou. Jejím dílem prostupuje myšlenka, že pro lepší právo – lidštější právo – je třeba pochopit naše emoce; zjistit, kde a kdy působí a jak se projevují. Emocí se nelze zbavit tím, že je s cílem dosažení čisté racionality popřeme, anebo potlačíme.

Krátce ke členění práce. Úvodní dvě kapitoly slouží jako určitá forma úvodu; první z nich představuje zdůvodnění, proč je vlastně studium emocí v právu důležité. Pro nás by tak mohla sloužit hned jedna z prvních vět díla: „*Vášně leží v srdci práva, stejně jako tvoří nedílnou součást lidského života.*“⁴ Kontrasty mezi vášněmi, právem a lidským životem probíhají celou knihou.

Právě v první kapitole autorka předkládá studium emocí v právu jako protiklad tradiční deontologie a utilitarismu, kde rozumově založený úsudek hraje prim, kde emoce jsou chápány jako něco snad až nežádoucího, co nevhodně ovlivňuje náš úsudek a čeho se (jako právníci) musíme vyvarovat. Poznatky empirických věd nám ale naznačují něco jiného – není rozumu bez emocí a není emocí bez rozumu.⁵ Emoce jsou integrální částí lidské psyché; pokud přestaneme být schopni cítit emoce, začneme se chovat nepochopitelně a iracionálně.⁶ Právě v této kapitole dílo poskytuje vhodné upozornění, jak jsou emoce rozmanité a rozdílné, jak moc jsou adaptabilní, transformativní a jak moc utváří náš úsudek a naše (právní) myšlení.

Zatímco první kapitola slouží jako zdůvodnění knihy, druhá by se dala označit za snahu propojit studium emocí v právu s již déle existujícím hnutím – právo a literatura. Z pohledu emocí podporuje a rozvíjí tezi, že nezáleží jen na obsahu projevu, ale na tom, jaké vnitřní dojmy v nás vyvolává.⁷ Právě zde je vidět největší průnik s předchozí tvorbou autorky, ve kterém se věnuje vlivu umělecké tvorby v právu. Jde o průnik očekávatelný, právní praxe často používá poukazy na literaturu, popkulturu, anebo třeba poezii, aby zabránila tomu, že se její texty omezí jen na suchý odborný právnícký jazyk. Tedy, jinými slovy, působí na naše emoce, ať už skrze estetické cítění, empatii, anebo jinak.

V dalších kapitolách autorka využívá přístup zaměřený na (jednotlivé) emoce.⁸ Zvolila si čtyři emoce, se kterými pracuje z pohledu práva: strach, nenávisť, soucit a lásku. Ptá se, co je vyvolává, jak se projevují a zejména na to, jaký mají vliv na právo. Zde mohu doporučit část knihy, která svým obsahem nejvíce upoutala moji pozornost: kapitolu 6 – *Právo jako soucit*. Soucit je zároveň jedním z implicitních témat celého díla – knihou

³ Například občanský zákoník v § 19 odst. 1 rozděluje poznání na dvě složky, rozum a cit: „[K]ždý člověk má [...] rozumem a citem poznatelná přirozená práva“.

⁴ SHAW, J. J. A. *Law and the Passions: Why Emotion Matters for Justice*, s. 4.

⁵ Jako na formu základního shrnutí lze odkázat na DAMASIO, A. R. *Descartes' Error: Emotion, Reason, and the Human Brain*. London: Penguin Books, 2005.

⁶ Srov. BECHARA, A. – DAMASIO, H. – DAMASIO, A. R. Emotion, Decision Making and the Orbitofrontal Cortex. *Cerebral Cortex*. 2000, Vol. 10, No. 3, s. 295–307.

⁷ SHAW, J. J. A. *Law and the Passions: Why Emotion Matters for Justice*, s. 30.

⁸ MARONEY, T. A. Law and Emotion: A Proposed Taxonomy of an Emerging Field. *Law and Human Behavior*. 2006, Vol. 30, s. 125.

prostupuje forma soucitu s těmi, které historie nevyslyšela. Má to být právě soucit, který nás vede k pokrokům v lidských právech, že poskytneme i ostatním, co máme my a co jim chybí. Zároveň musím poznamenat, že je zajímavé, jak autorka chápe obsah pojmu soucit. Zdá se, že se obsahově překrývá s empatií.⁹ Empatie by ale měla být v určité míře oddělena od soucitu; empatií je myšleno prožívání toho, co prožívá jiný, a soucitem pak spíše určitá forma dávání váhy tomu, co druhý cítí.¹⁰ Není tak vždy nutné, abychom sami přímo vnímali, co někdo další prožívá.

Co se mi ale jeví jako paradoxní, je fakt, že i když se dílo věnuje emocím, autorka podrobněji emoce jako pojem nereflektuje. Projevuje se to problematicky ze dvou stran. Zprvč chybí hlubší práce s tím, jak vlastně chápat emoce v obecné rovině: Není zcela jasné, jaké pojetí emocí (jakou definici, popř. teorii emocí) autorka využívá. Většinou převládá pohled z perspektivy krásné literatury. Občasně se objevuje i empirický výzkum, zejména od světoznámého neurovědce *Atonia Damasia*, to je ale pouze v náznacích. Hlubší propojenost s empirií by práci prospěla. Zadruhé není zřejmé, co máme chápat pod určitými emocemi. Emoce jsou sice značně individuální záležitostí, ale komplexnější rámec pro jejich uchopení by byl vhodný. Autorka sice popisuje, jak právo interaguje s (jednotlivými) emocemi, ale příliš nerozvádí, co pod samotnými emocemi chápe, což je docela škoda. Dílo tak vyvolává otázky, na které není schopno odpovědět. Kupříkladu jak se liší láska (kapitola 6) od náklonnosti, touhy, oddanosti? Jak se liší od soucitu (kapitola 5)? Pokud bychom chtěli uvažovat nad (obecnější) normativní strukturou pro analýzu emocí v právu, autorka nám v tomto směru nemůže nabídnout až tolik, její pohled je v tomto díle příliš útržkovitý.

Tím ale nelze odmítnout pozitivní přínosy autorčiny tvorby. Kniha nabízí přesvědčivé argumenty pro tvrzení, že právo potřebuje emoce nejen pro lepší pochopení lidského chování, ale hlavně proto, aby mohlo být spravedlivé. Vezměme si třeba jen nejvíce stereotypní místo, kde se zažívá právo: soudní síň. Jde o prostor plný emocí, často nepříjemných, ale též i pozitivních. V takto emočně nabitém prostředí je dobrý soudce takový, který dokáže vnímat prožitky ostatních a dávat jim váhu, ať už jde třeba o radost, nebo bolest. Pro spravedlivé rozhodování je role emocí nepřehlédnutelná.¹¹ Na závěr je proto třeba se zeptat: Jak česká právní věda reflektuje a využívá roli emocí v právním myšlení? Jak vkládá do zákonů emoce, cit a vášně? Pokud se těmito otázkami budeme chtít hlouběji zabývat, *Law and the Passions* nabízí dobrý začátek pro pochopení důležitosti emocí pro právo, pro další reflexi vášní v právu, ale zejména – pro vybudování lidštějšího práva.

Michal Vosinek*

⁹ SHAW, J. J. A. *Law and the Passions: Why Emotion Matters for Justice*, s. 120.

¹⁰ BLOOM, P. *Against Empathy: The Case for Rational Compassion*. New York: Ecco, 2016, s. 107.

¹¹ MARONEY, T. A. – GROSS J. J. The Ideal of the Dispassionate Judge: An Emotion Regulation Perspective. *Emotion Review*. 2014, Vol. 6, No. 2, s. 144.

* Mgr. Michal Vosinek, Evropský parlament a Masarykova univerzita. E-mail: vosinek@mail.muni.cz. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8502-1577>.